

Vážený pane předsedo,

vážení senátoři a senátorky.

dámy a pánové.

Především bych chtěl vyjádřit radost nad tím, že jsme se zde v horní komoře Parlamentu České republiky všichni sešli u příležitosti pátého výročí vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek, abychom zhodnotili role a postavení institucí historické paměti v našich zemích. Zároveň děkuji panu předsedovi Senátu Parlamentu České republiky Milanu Štěchovi za převzetí záštity nad touto pro nás tak významnou akcí a panu senátorovi Miroslavu Nenutilovi za moderaci.

Když Ústav před pěti lety vznikl, formuloval jeho zakladatel na mezinárodním fóru přesvědčení, že se velmi brzy zařadí mezi respektované instituce obdobného typu, kterými jsou zejména německý Úřad spolkového zmocněnce (BStU) v Berlíně, polský Institut národní paměti (IPN) i některé další. Dovolte mi konstatovat, že se to přes veškeré pochopitelné komplikace, spojené s obtížemi vzniku obou institucí jednoznačně podařilo.

Ústav pro studium totalitních režimů i jím řízený Archiv bezpečnostních složek vyplnily v našem veřejném prostoru prázdné místo a uzavřely tak proces, zahájený počátkem devadesátých let minulého století, s nímž si naši předchůdci nevěděli rady. Totiž soustředit rozsáhlou matérii vzniklou činností bezpečnostních složek komunistického – a zčásti i nacistického – totalitního režimu na jedno místo, odtajnit ji, podříditi režimu archivního zákona, kompletně otevřít badatelské veřejnosti a zahájit systematický výzkum.

Snad nejdůležitějším produktem tohoto složitého a nejednoznačného procesu je fakt, že česká veřejnost, včetně veřejnosti politické, se archiválií a dokumentů z provenience třináctých komnat totalitního režimu – respektive informací v nich obsažených - přestala bát. Potvrdilo se, že existuje lepší řešení než ponechat tyto písemnosti i nadále v držení ústředních mocenských orgánů, navíc mnohdy v režimu přísného utajení. Společensky mnohem efektivnější se ukázalo být vytvoření dvou civilních institucí spojených v rámci jedné samostatné kapitoly státního rozpočtu, kterým jsou navíc zákonem stanoveny jejich základní úkoly.

Odmítnutím předchozích byrokratických procedur, ukončením neefektivní a nekvalitní digitalizace menší části svazkové agendy Státní bezpečnosti a Vojenské kontrarozvědky, a přechodem na IT technologie hodné jednadvacátého století se podařilo zvládnout ohromné množství úkolů. Zmíním namátkou jeden z nich: v krátkém termínu se podařilo spojit řadu různorodých informačních systémů převzatých od ministerstev vnitra, obrany, spravedlnosti a zpravodajských služeb v jeden masivní evidenční systém Archivu bezpečnostních složek o pěti milionech záznamů, využívaný nejenom badateli, ale také úředními partnery pro naplňování tzv. lustračních zákonů, realizaci bezpečnostních šetření, vyšetřování komunistických zločinů atd.

Ústav se od počátku programově věnoval tématům, jimiž se v České republice až dosud žádná vědecko-výzkumná instituce systematicky nezabývala. Vývoj bezpečnostních složek jako klíčového mocenského faktoru, jejich vliv na politiku totalitního režimu, dokumentace nacistických i komunistických zločinů, personální obsazení orgánů Komunistické strany Československa, spolupráce zejména se sovětskými orgány Výboru státní bezpečnosti (KGB), působení rozvědných orgánů v zahraničí, protinacistická a protikomunistická rezistence, včetně podílu československých občanů na zahraničních bojištích, a řada dalších.

Bez našeho badatelského úsilí, zorganizování významných mezinárodních konferencí, by zcela jistě nebyl přijat zákon č. 262/2011 Sb. o odboji a odporu proti komunistickému režimu, kterého se však v důsledku jeho pozdního přijetí bohužel řada odbojářů již nedočkala. S tím aktuálně souvisí i činnost ústavního špičkového digitalizačního pracoviště, které brzy dosáhne třiceti milionů digitalizovaných souborů (asi jedné desetiny odhadovaného počtu stránek v ABS), a jež patří mezi nejkvalitnější a také nejlevnější v České republice.

Náš Ústav vyplnil – a to bych chtěl zdůraznit - i překvapivě prázdný prostor v oblasti vzdělávání, zejména pak učitelů moderních dějin. Není divu, že se nám na toto téma podařilo získat dokonce významné grantové prostředky. V intencích zákona také nemalou pozornost věnujeme také snaze prezentovat výsledky naší výzkumné činnosti široké veřejnosti.

Od počátku bylo ambicí Ústavu vytvořit mezinárodní instituci, která by hájila naše společné zájmy na evropské úrovni. Úkolem Platformy evropské paměti a svědomí, zřízené předloni v Praze pod naším patronátem za asistence tří premiérů a působící na adrese Ústavu, je i nadále hledání funkčních partnerů na západě a jihu kontinentu a transformace v instituci financované z evropského rozpočtu.

Aktivně se snažíme působit i v rámci archivního networku institucí spravujících archiválie bývalých bezpečnostních složek, jehož zasedání jsme jako vyvrcholení našeho předsednictví hostili včera na půdě Ústavu.

Z výše uvedených i dalších důvodů považuji i nadále práci Ústavu i Archivu bezpečnostních složek za nesmírně důležitou, veřejně prospěšnou a pro naši společnost nenahraditelnou. Toto své přesvědčení opírám i o většinovou reflexi názorů zástupců všech parlamentních demokratických směrů. Zároveň mi zhruba v polovině mého ředitelského mandátu dovoluje konstatovat, že obě naše instituce – plní v intencích svěřených finančních prostředků v maximální možné míře své zákonné povinnosti - nebyly po personální či odborné stránce nikdy v lepší kondici.

Na druhou stranu samozřejmě nelze přehlédnout, že nejenom výsledky, ale dokonce již naše samotná existence jsou někdy předmětem kritiky či odsudků. Zde však stačí odkázat na nález Ústavního soudu České republiky, který konstatoval, že v pluralitním vědeckém prostředí byl zákonným zřízením Ústavu naplněn legitimní veřejný zájem.

Není však chybou Ústavu ani Archivu, že jsme ještě dnes některými komunisty a jejich spojenci považováni za nástroj politického boje. Těmto kritikům prostě nevysvětlíte, že naše pravomoci zkoumat realie totalitních režimů končí s jejich pádem na přelomu roku 1989 a 1990, a neměly by tudíž mít s politickou realitou počátku roku 2013 mnoho společného. Jiná skupina kritiků, zase svůj nesouhlas s existencí Ústavu a Archivu maskuje osobními útoky na některé mé kolegy.

Jako příznivec stavění ideových mostů přes řeky rozbouřených názorů však zde s plnou zodpovědností prohlašuji, že jsem s každým, s kým to bude mít smysl, kdykoliv a kdekoliv připraven diskutovat, obhajovat a vášnivě se přít o smysluplnosti naší činnosti.

Děkuji za pozornost.